

JER RESURSLARINAN PAYDALANÍWDÍ BASQARÍW USÍLLARÍ

Patuliyeva Qurbangul Begaliyevna

Geodeziya, kartografiya hám tábiyy resurslar kafedrası assistenti, QMU

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10902678>

Annotaciya. Jer resursları, azıq-awqat, turaq-jay, islep shıǵarıw ushin shiyki zat hám basqa da kóplegen mútajliklerdi támiyinlew arqalı jámiyette zárúrli rol oynaydı. Biraq, tábiyy resurslar sheklengen, olardan paydalanıw nátiyjeli tártipke salınıwı hám qadaǵalanıwı kerek. Bul maqalada ekonomikanıń turaqlı rawajlanıwın hám keleshek áwladlar ushin tábiyattı qorǵawdı támiyinleytuǵın jer resurslarınan paydalanıwdı basqarıw usılları kórip shıǵıladı.

Tayanış sózler: Jerdi basqarıw, máseleler, ıqlım ózgeriwı, topıraq degradaciyası, urbanizaciya, jerden turaqlı paydalanıw, jańa texnologiyalar, sheriklik, tálim, informaciya, turaqlı rawajlanıw.

Jer resursları ekonomikaǵa da, ekologiyaǵa da tásir etiwshi tiykarǵı element esaplanadı. Ekonomikada jer awıl-xojalıǵı, sanaat, qurılıs hám basqa tarawlarda isletiletuǵın tiykarǵı islep shıǵarıw dereǵı esaplanadı [4]. Jerden nátiyjeli paydalanıw, islep shıǵarıwdı kóbeytiw, puqaralar turmısın jaqsılaw hám ekonomikalıq ósiwdi támiyinlew imkaniyatın beredi. Basqa tárepten, jer resursları ekologiya ushin úlken áhmiyetke iye, sebebi jer biologiyalıq hár túrlilikti saqlaw, ekosistemalardı saqlaw hám ıqlımdı tártipke salıwda zárúrli rol oynaydı. Jerden qadaǵalawsız paydalanıw toǵaylardıń kesiliwine, topıraq hám suwdıń pataslanıwına, topıraq ońımdarlıǵınıń joǵalıp ketiwine hám qorshaǵan-ortalıq ushin basqa unamsız aqıbetlerge alıp keliwi múmkin. Solay etip, jer resursların nátiyjeli basqarıw hám olardan paydalanıw ekonomika ushin da, ekologiya ushin da zárúrli wazıypa bolıp tabıladı hám hár tárepleme jantasıwdı hám barlıq mápdar táreplerdiń máplerin esapqa alıwdı talap etedi.

Jerdi basqarıw usılları tómendegilerdi óz ishine aladı:

Aymaqtı rayonlastırırw – bul jer uchastkaların tábiyy hám antropogen qásiyetlerine kóre hár qıylı paydalanıw zonalarına ajratıwǵa múmkinshilik beretuǵın nátiyjeli usıl. Bul jantasıw mápler soqlıǵıswınıń aldın alıwǵa járdem beredi hám awıl xojalıǵı, toǵay xojalıǵı, rawajlanıw hám basqalar sıyaqlı túrli maqsetler ushin jer resurslarınan maqul túsetuǵın paydalanıwdı támiyinleydi.

Kadastr esabı zamanagóy jer basqarıwdıń ajıralmaytuǵın bólegi bolıp, jer uchastkaları shegaraların, olardıń iyelerin hám belgilengen paydalanıwdı anıq belgilewge múmkinshilik beredi. Kadastr maǵlıwmatları haqqında maǵlıwmatlardıń transparentligi hám bar ekenligi jerden paydalanıwdı nátiyjeli baqlaw hám nızamǵa qarsı háreketlerdiń aldın alıwǵa járdem beredi.

Ekonomikalıq tártipke salıw, salıq mexanizmleri, subsidiyalar hám járiymalardan paydalanıw arqalı jerden turaqlı paydalanıwdı xoshametlewdiń nátiyjeli quralı bolıp tabıladı. Mısalı, awıl xojalıǵında ekologiyalıq taza texnologiyalardı engiziw ushin subsidiyalar beriw yamasa toǵaylardı nızamǵa qarsı kesiw ushin járiymalardı engiziw tábiyy resurslarǵa juwapkerli munasábetti qalıplestiriwge járdem beredi.

Pataslanıwdı tártipke salıw jerdi turaqlı basqarıw ushin da zárúrli bolıp tabıladı. Topıraq hám suw háwizleriniń pataslanıwın aldın alıw boyınsha profilaktika ilajları, sonıń menen birge

pataslangan orinlardi reabilitaciya qilw ilajlari keleshek áwladlar ushin topiraq hám suw resurslari sapasin saqlawǵa járdem beredi.

Uliwma alǵanda, jerdi basqarıwdıń bul usılların kompleks qollaw jerden nátiyjeli paydalanıwdı, tábiyiy resursların saqlawdı hám jámiyettiń turaqlı rawajlanıwın támiyinleydi. Biraq, belgilengen maqsetlerge erisiw ushın processtiń barlıq qatnasıwshılarınıń sherikligi hám ózara tásiiri, sonıń menen birge, zamanımızdıń ózgeriwsheń sharayatları hám qıyınshılıqların esapqa alǵan halda jerdi basqarıw usılların turaqlı túrde jetilistiriw zárúr. Jerdi basqarıwdıń usıllarına mısallardı túrli mámleketler hám regionlarda tabıw múmkin. Mısallar:

1. Agroforestriya sistemaları: bazı bir mámleketler awıl xojalıǵı hám toǵay xojalıǵın bir jer uchastkasında birlestirip, agroforestriya jer basqarıwı usılların tabıslı qollanıp atır. Bul topiraq ónimdarlıǵın asırıw, suw resursların tejew, topiraqtı erroziyadan qorǵaw hám klimat ózgeriwine shıdamlılıǵın asırıw imkaniyatın beredi.

2. Awıl xojalıǵında jasıl texnologiyalar: awıl xojalıǵında zamanagóy texnologiyalardan paydalanıw, mısalı, anıq diyqanslılıq, kerek bolǵanda suwǵarıw, alternativ energiya dereklerinenden paydalanıw hám basqalar jerden paydalanıw natijeliligini asırıw, resurslardan paydalanıwdı kemeytiw hám qorshaǵan-ortalıqqa unamsız tásirde minimallastırıw imkaniyatın beredi [2].

3. Jámiyetlik shólkemleri dárejesinde jerdi basqarıw sistemaları: jergilikli mákeme hám shólkemler sistemalı bilimler, tábiyattı húrmetlew hám barlıq mápdar táreplerdiń qatnasıwı tiykarında jerdi basqarıwdıń tabıslı usılların islep shıǵıwı hám ámelge asırıwı múmkin. Buǵan jámiyetlik toǵayları yamasa awıl xojalıǵı jerlerin basqarıw mısali bolıwı múmkin.

4. Ekosistemalardı qorǵaw hám qayta tiklew: bazı bir aymaqlarda ekosistemanı qorǵaw hám qayta tiklew programmaları tabıslı qollanıwı atır, mısalı, biologiyalıq kóp túrlilikti qorǵaw, kesilgen toǵaylardı qayta tiklew, topiraq ónimdarlıǵın qayta tiklew hám basqalar.

Bul mısallar sonı kórsetedi, turaqlı rawajlanıw hám tábiyattı qorǵawǵa járdem beretuǵın jerdi basqarıwdıń tabıslı usılları bar. Bul usıllardı hár bir regionnıń ayrıqsha sharayatları hám mútajliklerine sáykeslestiriw hám unamli nátiyjelerge erisiw ushın barlıq mápdar táreplerdiń sherikligini támiyinlew zárúr bolıp esaplanadı.

Sonday-aq, jerdi basqarıw zamanagóy jámiyettiń eń zárúrli wazıypalarınan biri bolıp tabıladı, sebebi tek ǵana ekonomikalıq rawajlanıw emes, bálkim tábiyattı hám onıń resursların keleshek áwladlar ushın saqlap qalıw da buǵan baylanıslı. Biraq, jerdi basqarıw salasında kórip shıǵılıwı kerek bolǵan bir qatar qıyınshılıqlar bar.

Jerdi basqarıw máseleleri:

1. Xalıqtıń kóbeyiwi hám azıq-awqat hám basqa resurslarǵa global talaptıń asıwı.
 2. Klimat ózgeriwi hám suw resurslarınıń azayıwı.
 3. Ekosistema teń salmaqlılıǵınıń buzılıwı hám biologiyalıq kóp túrliliktiń joǵalıp ketiwi.
 4. Awıl xojalıǵı hám toǵay xojalıǵında zamanagóy texnologiyalar hám usıllardan jeterli dárejede paydalanılmay atır.
 5. Jer resursların basqarıwda mámleket hám menshikli strukturalar ortasında muwapıqlastırıwdıń jeterli emesligi.
 6. Jergilikli jámáátler hám jámiyetshilikti jerdi basqarıw procesine tartıwdıń jeterli emesligi.
- Jerdi basqarıwdıń keleshekkegi jetiskenliklerine tómendegilerdi kirgiziw múmkin:

1. Jer hám resurslardan paydalanıw nátiyjeliligin asırıw maqsetinde awıl hám toǵay xojalıǵına zamanagóy texnologiyalar hám innovacijalardı engiziw.
2. Topıraq ónimdarlıǵın saqlaw hám erroziyaǵa qarsı gúresiw ushın agroforestriya usılları hám turaqlı diyqansılıqtı rawajlandırıw.
3. Jámiyetlik shólkemleri dárejesinde hám jergilikli jámiyetler qatnasıwında jerdi basqarıw sistemaların jaratıw.
4. Xalıqtı jerdi basqarıw máseleleri hám olardı qanday sheshiw haqqında xabardar qılıw hám oqıtıw.
5. Jer resursların basqarıw tarawında xalıqaralıq sheriklikti rawajlandırıw hám tájiriye almasıwǵa kómeklesiw [3].

Solay etip, jerdi basqarıwdıń qıyınshılıqları hám keleshekтеgi jetiskenlikleri mámleket shólkemleri, menshikli sektor, jámiyetshilik hám akademiyalıq jámiyetshilik tárepinen keń qamtılǵan hám pánleraralıq jantasıwdı talap etedi. Barlıq mápdar táreplerdiń birgeliktegi umtılıw-háreketleri keleshek áwladlar ushın turaqlı rawajlanıw hám jer resursların saqlawǵa járdem beriwı múmkin.

Juwmaq. Jer resurslarınan paydalanıwdıń basqarıw usılları keleshek áwladlar ushın turaqlı rawajlanıw hám tábiyyi baylıqlardı saqlawda zárúrli rol oynaydı. Bul maqalada jerdi nátiyjeli basqarıw ushın qollanıwı múmkin bolǵan hár qıylı jantasıwlar hám qurallar kórip shıǵıldı. Sonı atap ótiw kerek, Nızamshılıq ilajların kóriw, zamanagóy texnologiyalardı engiziw, jerden turaqlı paydalanıw strategiyasın islep shıǵıw, jerden paydalanıwdı monitoring qılıw hám baqlaw, jámiyetshilik hám jergilikli jámáátlerdi aktivlestiriw sıyaqlı hár qıylı basqarıw ámeliyatlarınıń kombinaciyası eń jaqsı nátiyjelerge erisiw ushın maqul keletuǵın jantasıw bolıp tabıladı.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi "Yer kodeksi", 1998-y.
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi huzuridagi Kadastr agentligining Davlat kadastrlari palatasi "Yer fondi", T-2021.
3. Akramkhanov A. 2005. The Spatial Distribution of Soil Salinity: Detection and Prediction. Ecology and Development Series No. 32. Göttingen: Cuvillier, 120.
4. Q. Raxmonov va boshqalar "Yer resurslarini boshqarish", O'quv qo'llanma, T-2018.